Consideraţii asupra limbii germane din Bucovina din perioada habsburgică

Anca Elisabeta TURCU
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi
turcuancaelisabeta@yahoo.com

Abstract: The article analyses the role played by the German language in the definition of the so-called "Bokovinian identity" as imposed on or willingly chosen by the subjects of the Habsburg Empire.
Keywords: *German, Habsburg Empire, Bukovina, schools.*

Aşa cum o cataloga istoricul Kurt Scharr în *Die Landschaft Bukowina. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774-1918*, Bucovina este o Europă în miniatură [2010: 247], cu toate aspectele negative şi pozitive ce decurg din această comparaţie, şi nu doar pentru faptul că a reprezentat multă vreme etalonul identităţii regionale a Monarhiei Habsburgice, ci şi pentru că a avut o influenţă deosebită asupra întregului Imperiu Habsburgic. [Scharr, 2010: 247] Percepţia conform căreia Bucovina se afla la marginea civilizaţiei însăşi, de vreme ce era plasată la periferia geografică a Imperiului Habsburgic, a reprezentat o constantă a imaginarului politic în perioada stăpânirii austriece. Paradoxal însă, handicapul îndepărtării faţă de nucleul Imperiului, s-a transformat treptat într-un avantaj. Astfel, teritoriul bucovinean resimţea mai puţin presiunea politică, nefiind în imediata vecinătate a centrului de putere, ceea ce-i permitea să se structureze într-o manieră diferită faţă de normele dictate de factorul socio-politic dominant. Cum localizarea periferică este doar o chestiune de perspectivă, esenţa Imperiului ajunge în cele din urmă să fie reprezentată de periferie şi nu de centru, după cum avea să observe scriitorul galiţian Joseph Roth. [Rechter, 2015: 18]

La începutul dominaţiei austriece însă, în era Absolutismului Iluminist, autorităţile austriece vedeau teritoriul Bucovinei ca pe o *tabula rasa,* ca pe o şansă unică de a crea aici o construcţie statală solidă şi de a civiliza o regiune pe care o considerau departe de valorile unei Europe moderne [Rechter, 2015: 18]. Prin urmare, două direcţii ideologice convergeau în favoarea acestei „nobile misiuni civilizatoare". Pe de o parte, vorbim despre o perspectivă de factură iluministă, destul de cinică în esenţă, care vedea în Europa de Est o zonă barbară şi oarecum exotică, oferind occidentalilor prilejul unui contrast care îi flata; pe de altă parte, Occidentul aducea în Estul Europei respectul faţă de ordine, ierarhie şi educaţie, dar şi ceea ce Rechter numeşte „tradiţia venerabilă a unei ostilităţi antisemite" [Rechter, 2015: 18], care-i prezenta pe evrei ca pe o etnie inamică şi *diferită*. Acest teritoriu din Răsăritul extrem al Europei, aşa cum încă îl mai percepe Vestul, odată glisat în contextul geo-politic al Europei Centrale, a ajuns foarte rapid să fie considerat o oază de

BDD-A30188 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:08 UTC)

progres [Nargang, 2013: 3] şi să fie îmbrăcat ideologic în metafora mozaicului armonios al etniilor, confesiunilor şi culturilor extrem de variate.

Întregul Imperiu Habsburgic era, de fapt, un asemenea mozaic al etniilor alcătuit din germani, care în 1910 reprezentau 23% din populaţia Imperiului [Nargang, 2013: 1], grupurile slave (cehii, polonii, rutenii, croaţii, sârbii, slovenii şi slovacii) şi grupurile neslave (românii, maghiarii, italienii) [Nargang, 2013: 1]. La tot acest amalgam etnic şi cultural se adaugă, „ca sarea în bucate, populaţia evreiască, disipată peste tot, care juca un rol benefic în edificarea unei culturi specifice, cu tentă cosmopolită, şi promova ideea de toleranţă." [Enescu, 1997: 124]

La anexare, populaţia Bucovinei număra 70 - 75.000 de locuitori, din care cca. 60% erau români (moldoveni), restul populaţiei fiind alcătuit din ucraineni (ruteni şi huţani) şi alte etnii (polonezi, evrei, armeni, ruşi etc.) [Ungureanu, 2015: 8 şi Ciachir, 1993: 38]. Componenţa şi proporţionalitatea etnică au variat în decursul istoriei Imperiului Habsburgic, fără ca identitatea vreunei etnii să fie însă afectată drastic. Un rol major în prezervarea identitară l-a avut modul de administrare publică din toţi cei 144 de ani de dominaţie, precum şi sistemul de învăţământ, care a condus la reducerea analfabetismului şi la crearea unui etos specific fiecărei provincii austriece în parte.

Relaţia dintre centrul imperial şi periferie s-a bazat pe menţinerea păcii în vederea extragerii de resurse prin control militar, ideologic şi administrativ. Supravieţuirea Imperiului depindea de realizarea unui echilibru extrem de fragil între participare şi non-participare la actul de guvernare. Sistemul politic imperial permitea anumitor segmente de populaţie din provinciile supuse monarhiei habsburgice un anumit grad de implicare politică, în special nobilimii pământene, elitelor urbane, capilor religiilor consacrate etc. Marea majoritate rămânea însă neangajată politic şi administrativ, ceea ce permitea Împăratului şi apropiaţilor acestuia să deţină „controlul total asupra oamenilor, avuţiei şi resurselor naturale" [Wank, 1997: 49].

Pentru a avea o imagine cât mai realistă a modului în care opera puterea imperială, ar trebui să ne întoarcem la ideea de *panopticon*, utilizată mai întâi de Jeremy Bentham în proiectarea unei închisori ideale şi conceptualizată mai apoi de Michel Foucault în studiile sale despre disciplinare, control şi pedeapsă. Închisoarea, înconjurată de ziduri înalte şi vegheată în permanenţă de un turn plasat în centru, redă în esenţă structura oricărui sistem de putere, implicit şi a sistemului imperial. La fel ca turnul de control, care ar putea fi gol, dar care emană în permanenţă putere pentru că simbolizează privirea celui care deţine controlul suprem, sistemul de administraţie imperială induce ideea supravegherii neîntrerupte. După Foucault, puterea emanată din turnul central îndeamnă la auto-control, scutindu-l pe cel aflat la putere să-şi exercite prerogativele nemijlocit şi neîncetat [Foucault, 2005]. La începutul sec. XX, Imperiul Habsburgic este deja o structură de putere modernă, în care violenţa nu mai este atât de necesară ca în vremea absolutismului centralizat dinaintea revoluţiilor de la 1848, iar pedeapsa nu mai trebuie să fie neapărat brutală, vizibilă şi exemplară. Supravegherea supuşilor se faceacum prin intermediul unor instituţii administrate de stat, şcoala fiind una dintre acestea. Cu atât mai mult cu cât în Bucovina Habsburgică vorbim despre o „modernizare de sus în jos", care „presupune un aport sporit – peste cel normal în Occident – al şcolii, cu al cărei limbaj şi, implicit, cu a cărei limbă se confundă aici însuşi discursul progresului, promovat concomitent şi de autorităţile care veghează la aplicarea politicii Vienei." [Corbea, 1998: 26]

În capitolul intitulat „Criză în Kakania" (*Krisis in Kakania*), Ernest Gellner admite că deşi Imperiul Habsburgic nu era unul etnic, în sensul că nu acorda unui grup etnic anume drepturi speciale, acesta era în mod clar caracterizat de o diviziune etnică a muncii. Altfel spus, „diviziunea muncii era acompaniată de o diferenţiere cultural-lingvistică" [Gellner, 1998: 30]. Dinastia însăşi era în toate sensurile germanică, iar idealul de guvernare

BDD-A30188 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:08 UTC)

habsburgic, deşi numit adesea *österreichische Staatsideen*, era un stat „centralizat, unitar, guvernat de birocraţi şi militari vorbitori de limbă germană" [Wank, 1997: 51].

Chiar şi astăzi, remarcă Ivo Banac, Europa centrală este „un *network* cultural strâns legat de Viena" [1990: 142], centrat pe o mitologie a toleranţei şi pluralismului, dar mai ales pe cunoaşterea limbii germane [Clyne, 1995: 7]. Această „moştenire a Imperiului Habsburgic", încă vizibilă şi palpabilă, ne permite dacă nu o abordare de tip postcolonialist a studiului limbii germane în şcolile bucovinene de la începutul secolului XX, măcar o exploatare a vocabularului postcolonialismului, care se suprapune pe alocuri perfect peste cel al discursurilor despre identitatea naţională, etnică, socio-economică, lingvistică, de clasă, de gen etc. Abordarea nu este hazardată deoarece „postcolonialismul" nu este totuna cu „post-colonialismul" („după colonialism"), cu descoperirea unei fracturi între trecut şi prezent, ci cu studiul continuităţii istorice (fără a nega schimbarea, progresul). O altă rezervă faţă de acest tip de abordare s-ar putea naşte din faptul că ne-am obişnuit ca perspectivele postcolonialiste să se aplice doar fostelor colonii din spaţii percepute ca exotice, aflate pe alte continente şi nu în inima Europei. După cum argumentează însă Alfred López, alături de mulţi alţi gânditori contemporani, studiile postcolonialiste sunt aplicabile în toate colţurile lumii deoarece, în decursul istoriei, toate naţiunile, cu foarte puţine excepţii, au trecut, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, prin experienţa colonială [2001: 2]. Teoreticienii de vază ai postcolonialismului, cum ar fi Gayatri Chakravorty Spivak, Edward Said şi Homi K. Bhabha, şi-au concentrat atenţia în special asupra rolului limbii în diseminarea ideologiei coloniale, dar şi în rezistenţa şi opoziţia faţă de aceasta. O abordare postcolonialistă este cu atât mai utilă cu cât încearcă să fie echidistantă, refuzând să vadă în relaţia colonist-colonizat un antagonism perfect, de tipul dialecticii hegeliene stăpân-sclav.

Spre deosebire de istoriografiile naţionaliste, care dau crezare şi amploare surselor care le certifică punctul de vedere prestabilit, abordarea postcolonială examinează natura eterogenă a puterii coloniale, scoţând la iveală complicitatea dintre aşa-numiţii „poli ai opoziţiei", precum şi alte aspecte ale colonizării, cum ar fi hibridizarea, ambivalenţa subalternului (a supusului), contaminarea reciprocă, imitaţia, suspiciunea şi loialitatea. Homi Bhabha descrie actul colonizării ca un act de sincretism cultural, în care, în ciuda inegalităţii de forţe şi a violenţei inerente oricărei forme de cucerire a unor populaţii, cultura dominantă este infiltrată, de jos în sus, de influenţe ale culturii oprimate [1994: 34]. Aşa cum remarcă şi Andrei Corbea, „coabitarea în regiuni multinaţionale a condus nu rareori la remarcabile schimburi reciproce, fără însă a provoca şi aglutinarea limitelor particulariste ale culturii naţionale, acestea, precum în cazul italienilor, iugoslavilor sau românilor, fiind alimentate şi stimulate deseori de iredenta dinafara graniţelor chezaro-crăieşti" [1997: 196].

Dacă aceste contaminări au loc în profunzime şi, în genere, la margine, în centru se află Monarhia Habsburgică, interesată să germanizeze populaţiile aflate sub ocupaţie şi să creeze „un fel de „conştiinţă austriacă" ce avea să asigure unitatea şi siguranţa Imperiului [Neumman, 1997: 146]. Supuşii înşişi, indiferent de provincia în care trăiesc, sunt direct interesaţi să se lase absorbiţi de cultura dominantă deoarece cunoaşterea limbii germane, *lingua franca* a Imperiului, le oferă şanse sporite de a avea un trai mai bun. În acelaşi timp, trebuie să amintim aici importanţa a ceea ce Virgil Nemoianu numeşte „etosul instruirii" [1997: 193], specific populaţiilor din Estul Europei, dar mai ales evreilor din această regiune. Faptul că majoritatea etniilor din Bucovina văd în educaţie o modalitate sigură de ascensiune socială, adoptând „o atitudine reverenţioasă faţă de cultură şi ştiinţă" [Nemoianu, 1997: 193], se reflectă în mod explicit în eforturile uriaşe făcute de familii pentru a-şi instrui copiii, dar şi de comunităţile urbane sau rurale de a profita de pe urma politicii austro-ungare şi de a ridica noi şcoli.

Învăţământul bucovinean avea să urmeze calea trasată de Împărăteasa Maria Tereza care considera că „Die Schule ist und bleibt ein Politikum" („Şcoala este, de fapt,

BDD-A30188 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:08 UTC)

politică"). Drept consecință, școlile provinciilor austriece vor fi germanizate pentru a pregăti populația Imperiului Habsburgic „să facă politica Vienei, fie că [cetățenii] se aflau în Bucovina, în nordul Italiei, în Cehia, în Tirol ori în Banat." [Ciachir, 1991: 41] Așa cum susține și Ion Lihaciu, după administrația temporară-militară, funcționarilor austrieci li s-au alăturat învățătorii populari (*Volksschullehrer*), care au jucat un rol deosebit de important în preluarea administrației. Învățătorii din diferite zone ale monarhiei au fost convinși să pună umărul la constituirea unei rețele de școli populare (*Volksschulnetz*) în limba germană. În acest mod, elevii din toată Bucovina, indiferent de identitatea lor etnică, puteau studia limba germană, devenind astfel cetățeni cu drepturi depline ai Imperiului [Lihaciu, 2012: 9]. Putem conchide fără teama că greșim afirmând că limba germană este limba de bază a instrucției în Bucovina acestei perioade nu doar pentru că este impusă ca atare de stat, ci pentru că, fiind limba birocrației austro-ungare, a comerțului și a progresului, individul nu poate avea acces la toate aceste sfere fără a o cunoaște.

BIBLIOGRAFIE

Babeți, Ungureanu, 1997: Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (ed.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, cu un „Cuvânt înainte..." de Adriana Babeți, Iași, Editura Polirom.

Banac, 1990: Ivo Banac, "Political Change and National Diversity", în *Daedalus*, Vol. 119, No. 1, *Eastern Europe... Central Europe... Europe*, p. 141-59.

Ciachir, 1993: Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944),* București, Editura Didactică și pedagogică R.A.

Clyne, 1995: Michael G. Clyne, *The German Language in a Changing Europe*, UK, Cambridge University Press.

Corbea, 1998: Andrei Corbea, *Paul Celan și meridianul său. Repere vechi și noi pe un atlas central-european*, Iași, Polirom.

Enescu, 1997: Radu Enescu, „Europa Centrală. Între Helvetizare și Balcanizare?", în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (ed.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Iași, Editura Polirom.

Foucault, 2005: Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi: nașterea închisorii*, trad. din lb. franceză, postf. și note de Bogdan Ghiu, ed. a 2-a, Pitești, Editura Paralela 45.

Gellner, 1998: Ernest Gellner, *Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilemma*, UK, Cambridge University Press.

Lihaciu, 2012: Ion Lihaciu, *Czernowitz 1848-1918. Das kulturelle Leben einer Provinzmetropole*, Kaiserlautern und Mehlingen, Parthenon Verlag.

Nargang, 2013: Ingrid Nargang, *Die Deutschen aus der Bukowina. Herkunft – Umsiedlung/Flucht – Neubeginn,* Wien, Österreichische Landsmannschaft.

Nemoianu, 1997: Virgil Nemoianu, *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, cu un „Cuvânt înainte..." de Adriana Babeți, Iași, Editura Polirom, p. 168-194.

Neumann, 1997: Victor Neumann, „Mitteleuropa între cosmopolitismul austriac și conceptul de stat-națiune", în Adriana Babeți și Cornel Ungureanu (ed.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Iași, Editura Polirom.

Rechter, 2015: David Rechter, "The Case of Bucovina Jewry", în Markus Winkler, Markus (Hg.), *Partizipation und Exklusion. Zur habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina 1848-1918-1940,* Regensburg, Verlag Friedrich Pustet.

Scharr, 2010: Kurt Scharr, *Die Landschaft Bukowina. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774-1918,* Wien, Böhlau Verlag.

Ungureanu, 2015: Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918),* Chișinău, Editura Civitas.

Wank, 1997: Solomon Wank, "The Habsburg Empire", în Karen Barkey și Mark Von Hagen (ed.), *After Empire. Multiethnic Societies and Nation-Building*, Boulder, Westview Press.

BDD-A30188 © 2019 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:08 UTC)